DOI: 10.17951/f.2021.76.367-386

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. LXXVI SECTIO F 2021

Uniwersytet Łódzki

KRZYSZTOF LESIAKOWSKI
ORCID: http://orcid.org/0000-6176-6064
krzysztof.lesiakowski@uni.lodz.pl

Studenci w dobie „Solidarności" (1980–1981). Wizja reformy uniwersytetów w Polsce w świetle materiałów łódzkiego strajku studenckiego

Students in the Time of "Solidarity" (1980–1981): Vision of University Reform in Poland in the Light of the Materials of the Lodz Students Strike

ABSTRAKT

Podjęty temat chronologicznie i problemowo nawiązuje do dziejów Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność". W latach 1980–1981 ruch społeczny „Solidarność" spowodował w Polsce fundamentalne zmiany. Te niezwykle dynamiczne przemiany dotyczyły także środowiska studenckiego. Studenci zaczęli wypowiadać się na temat kondycji państwa polskiego i kierunków jej naprawy. Szczególnie szeroka koncepcja reform powstała podczas strajku studenckiego w Łodzi. Protest rozpoczął się 21 stycznia i trwał do 18 lutego 1981 roku. Ten długotrwały strajk o charakterze okupacyjnym był okresem wyjątkowo dużej aktywności młodzieży akademickiej w sferze programowej (postulaty, hasła na plakatach, opinie wymieniane w dyskusjach). Z czasem starannie wyselekcjonowane postulaty stały się przedmiotem negocjacji z komisją reprezentującą rząd Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Z przedstawionych żądań i dyskusji na ich temat wyłania się studencka wizja uczelni (szkolnictwa wyższego) jako instytucji autonomicznej, której kierunki funkcjonowania miały być ustalane wspólnie przez poszczególne elementy środowiska akademickiego (profesorów, młodszych naukowców, studentów). Uniwersytety uzyskały autonomię organizacyjną, dydaktyczną i finansową. Natomiast studenci zyskali znaczną swobodę w kształtowaniu własnej ścieżki dydaktycznej (duża elastyczność w doborze zajęć, dostosowanie seminariów i kursów specjalistycznych do zainteresowań, usunięcie tzw. zajęć ideologicznych). Oprócz tego młodzież akademicka wykazała chęć korzystania ze swobody działania w niezależnej organizacji. Ponadto zakładano, że zreformowany uniwersytet będzie funkcjonował w sposób wolny i nieskrępowany – bez presji ze strony milicji i tajnych służb oraz bez ograniczeń spowodowanych przez cenzurę. Na tej podstawie można powiedzieć, że studenci polscy w latach 1980–1981 stworzyli poważny program reformy uniwersytetów i naprawy Polski.

Słowa kluczowe: Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność"; Polska Rzeczpospolita Ludowa; szkolnictwo wyższe; łódzki strajk studencki; reforma uniwersytetów

WSTĘP

Podjęty temat chronologicznie oraz problemowo nawiązuje do dziejów Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego (NSZZ) „Solidarność", który w latach 1980–1981 przyniósł w Polsce fundamentalne zmiany polityczne, społeczne, w tym także w sferze świadomości i aktywności obywateli. Te bardzo dynamiczne i wielopłaszczyznowe przekształcenia w sposób naturalny spowodowały nie tylko rozwój życia organizacyjnego, ale także ożywienie debaty publicznej, co skutkowało pojawieniem się rozmaitych nowych idei i programów. Umysły tysięcy ludzi, z różnych kręgów społecznych, zaprzątały rozważania nad koncepcjami działań bieżących i długofalowych. Analiza zrodzonych wtedy idei, które z natury rzeczy poprzedzają wszelkie działanie, jest wręcz warunkiem zrozumienia dziejów Polski w okresie 1980–1981.

Obecny poziom refleksji nad tym zagadnieniem trudno uznać za satysfakcjonujący, gdyż badania prowadzone w Polsce koncentrują się na wybranych zagadnieniach ideowych i obejmują tylko najważniejsze organizacje opozycyjne oraz głównych działaczy politycznych[1]. Stąd wkład niektórych środowisk, w tym środowiska studenckiego, w zbudowanie programu podważenia omnipotencji autorytarnego państwa jest w polskiej literaturze przedmiotu marginalizowany, a w literaturze obcojęzycznej jest praktycznie nieobecny[2]. Zagraniczne opracowania z zakresu historii idei w zasadzie nie wykraczają poza odniesienia do NSZZ „Solidarność", np. porównania tego ruchu społecznego z nowożytnymi rewolucjami – amerykańską i francuską[3]. W efekcie ciągle nie docenia się programotwórczej roli polskich kręgów akademickich, w tym bardzo aktywnego środowiska studenckiego. Znaczenie tego drugiego czynnika w zasadzie zawęża się tylko do utworzenia i działalności Niezależnego Zrzeszenia Studentów (NZS)[4].

---

[1] E. Ciżewska, *Filozofia publiczna Solidarności. Solidarność 1980–1981 z perspektywy republikańskiej tradycji politycznej*, Warszawa 2000; K. Łabędź, *Koncepcje polityczne w prasie NSZZ „Solidarność" w latach 1980–1981*, Toruń 2004; K. Piątkowski, *Myśl polityczna opozycji w Polsce (1976–1989)*, Lublin 2016.

[2] A. Friszke, *Rewolucja Solidarności 1980–1981*, Kraków 2014, s. 288; C. Tilly, *Rewolucje europejskie 1492–1992*, Warszawa 1997.

[3] A.M. Cirtautas, *The Polish Solidarity Movement: Revolution, Democracy and Natural Rights*, London 1997.

[4] T. Junes, *Student Politics in Communist Poland: Generations of Consent and Dissent*, Lanham 2015, s. 191–210.

WPŁYW POWSTANIA „SOLIDARNOŚCI" NA ZMIANY W ŚRODOWISKU STUDENCKIM

W środowisku studenckim po wydarzeniach Sierpnia 1980 roku i powstaniu NSZZ „Solidarność" zarysował się poważny ferment ideowy. Kręgi studenckie dysponowały bowiem dużym potencjałem, który mógł oddziaływać na rozmaite aspekty życia w kraju[5]. Wydarzenia z jesieni 1956 roku i marca 1968 roku dowodziły, że młodzież akademicka w Polsce dość łatwo angażowała się w antyreżimowe wystąpienia masowe. Poza okresami ostrego kryzysu politycznego o szczególnym znaczeniu tego środowiska, w tym o jego możliwościach kreowania nowych zjawisk ideowych, świadczyło życie kulturalne. Studenckie teatry, festiwale muzyczne czy kabarety, choć ograniczane przez cenzurę, na trwałe zapisały się w historii Polski[6]. Studencki Teatr Satyryków, Festiwale FAMA i YAPA, klub Hybrydy i wiele innych tego rodzaju przedsięwzięć angażowało uwagę kolejnych pokoleń studentów, kształtowało ich wrażliwość estetyczną, a jednocześnie uczyło niezależności w myśleniu i działaniu. Mimo ograniczeń wynikających z natury panującego ustroju kultura studencka pełniła rolę swoistej oazy wolności w rzeczywistości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL), której nie doświadczały inne kraje Europy Środkowej i Wschodniej.

Na tym podłożu, po powstaniu NSZZ „Solidarność", wyrosły nowe przedsięwzięcia kulturalne (np. działania Ruchu Nowej Kultury), ale także nowe inicjatywy ze sfery idei. Studenci pozostający pod wpływami duszpasterstw akademickich, różnych nurtów opozycji politycznej oraz ośrodków emigracji politycznej, jak również ci zorganizowani w jedynej oficjalnej organizacji studenckiej, jaką był Socjalistyczny Związek Studentów Polskich (SZSP), oraz liczne zastępy osób dotąd niezorganizowanych po Sierpniu '80 zaczęły przedstawiać swoją refleksję na temat kondycji państwa polskiego i kierunków jej naprawy[7]. „Co chcielibyśmy zmienić na naszej uczelni" – pytał w ulotce z listopada 1980 r. NZS jednej z uczelni krakowskich. Natomiast „Co dalej" to tytuł jednego z niezależnych studenckich pism, wydawanego na Politechnice Wrocławskiej, którego redaktorzy usiłowali wskazać kierunek dążeń środowiska akademickiego

---

[5] M. Siedziako, *Główne formy studenckiej działalności opozycyjnej w PRL w latach 1976–1989. Analiza historyczno-politologiczna*, [w:] *Środowisko studenckie w krajach bloku sowieckiego 1945–1990*, red. K. Dworaczek, K. Łagojda, Wrocław–Warszawa 2020, s. 239–240.

[6] Szerzej: *Kultura studencka. Zjawisko – twórcy – instytucje*, red. E. Chudziński, Kraków 2011; J. Michalewicz, *Pałacyk pełen kultury. Klub, jaki pamiętam*, Wrocław 2012.

[7] Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Komitet Centralny (dalej: KC) Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: PZPR), LVIII/584, Informacja dot[ycząca] powoływania i funkcjonowania niezależnych struktur w środowisku studenckim, 6.10.1980, k. 1–4.

w pierwszych miesiącach 1981 roku[8]. Takich oddolnych inicjatyw było wtedy było bardzo dużo.

Z tego powodu powstałe wtedy programy, manifesty i listy postulatów należy uznać za wyjątkowo ważny materiał źródłowy. Świadczą one dobitnie o tym, że myślenie o Polsce lat 1980–1981 nie było wyłączną domeną liderów organizacji opozycyjnych czy NSZZ „Solidarność". Dorobek tego czasu ze sfery idei nie powinien być zatem ograniczany tylko do „pomnikowych" tekstów, np. autorstwa Jacka Kuronia czy Jana Józefa Lipskiego, a nawet przyjętego przez I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność" programu „Samorządnej Rzeczypospolitej"[9]. Był on bowiem znacznie bogatszy, gdyż dyskurs polityczny w Polsce wykraczał poza klasyczne podziały polityczne, dzięki czemu był wielowątkowy i bardzo oryginalny.

Jeden z segmentów dyskursu na temat perspektyw, kierunków i płaszczyzn przebudowy kraju stanowiła refleksja programowa polskich studentów, którzy – najogólniej ujmując – domagali się, „by przestała być sloganem demokracja"[10]. Echa ich wystąpień (np. strajkujących na początku 1981 roku studentów w Łodzi) za sprawą prasy zagranicznej odbijały się szerokim echem w świecie[11]. Z tego wynika, że potrzeba uwypuklenia pluralizmu ideowego epoki „Solidarności" wymaga ukazania dorobku młodzieży akademickiej. Z kolei wytworzone przez nią materiały źródłowe stanowią istotny przekaz o polskiej myśli społecznej i politycznej doby „Solidarności".

Środowisko studenckie nie zbudowało jednak jednego programu politycznego, gdyż nie istniał w jego łonie żaden wiodący ośrodek programowania (takiej roli nie spełniał też powstający od jesieni 1980 roku NZS), a poszczególne uczelnie i czołowi aktywiści pozostawali w sferze oddziaływania różnych ideologii, głównie lewicowo-liberalnej i konserwatywno-chrześcijańskiej, stąd przedkładane koncepcje obejmowały bardzo szerokie spektrum spraw. Horyzont programowy polskiej młodzieży akademickiej obejmował m.in. takie kwestie jak: prawa i wolności obywatelskie, ograniczenie cenzury, przywrócenie

---

[8] *Niezależne Zrzeszenie Studentów w Krakowie w latach 1980–1990. Wybór dokumentów*, t. 1: *1980–1981*, Kraków 2014, s. 421–422; K. Dworaczek, *Burzliwa dekada. NZS we Wrocławiu 1980–1989*, Warszawa 2012, s. 68.

[9] Szerzej: R. Kozioł, *Samorządna Rzeczypospolita – samorządna wyspa na niedemokratycznym oceanie. Koncepcja samoorganizacji społecznej w czasach pierwszej „Solidarności"*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis" 2017, t. 18, nr 247, s. 76–81.

[10] Zbiór studenckich haseł o charakterze programowych zob. w: *By przestała być sloganem demokracja. Strajki łódzkich studentów 1981*, Łódź 2021 (folder wystawy plenerowej).

[11] Do Łodzi, dzień po zakończeniu strajku, przybyła nawet słynna włoska dziennikarka Oriana Fallaci.

niezależności sądownictwa w Polsce, reforma służby wojskowej[12]. Nie ulega jednak wątpliwości, że zasadniczy zrąb komunikatów programowych dotyczył świata najbliższego – różnych aspektów funkcjonowania uczelni, w tym uniwersytetów. W tej sytuacji należy się zastanowić: Jak w szczegółach rysowała się studencka wizja zreformowanego uniwersytetu? Czy projekty dotyczące tej kwestii, przedstawiane przez studenckich liderów, redakcje uczelnianych gazet i organy statutowe organizacji młodzieży akademickiej, ze szczególnym uwzględnieniem NZS, od strony koncepcyjnej zostały sformułowane w sposób zwarty? Na ile były to pogłębione i dojrzałe projekty oraz czy miały one jakiś element, który mógł np. spowodować zainteresowanie w innych państwach środkowoeuropejskich?

W poszukiwaniu odpowiedzi na te pytania w niniejszym artykule przenalizowano bogate materiały źródłowe wytworzone przez uczestników łódzkiego strajku studenckiego z początku 1981 roku. Długotrwały protest o charakterze okupacyjnym stanowił czas wyjątkowo dużej aktywności łódzkiej młodzieży akademickiej w sferze programowej (postulaty, hasła na plakatach, głosy w dyskusjach). O znaczeniu zawartych w tych komunikatach treści koncepcyjnych świadczy fakt, że były one popierane w sposób bezpośredni przez tysiące strajkujących studentów w Łodzi, a pośrednio przez kolejne tysiące w innych ośrodkach akademickich (z pewnymi zastrzeżeniami). Następnie odpowiednio wyselekcjonowane postulaty stały się przedmiotem negocjacji z komisją reprezentującą rząd PRL. Stąd ich waga była większa niż projektów zgłaszanych przez kręgi młodzieży z poszczególnych szkół wyższych, poszczególnych redakcji gazetek studenckich czy nawet kształtującej się niezależnej organizacji studenckiej, czyli NZS. Dlatego też materiały powstałe w okresie łódzkiego strajku studenckiego stanowią podstawę źródłową niniejszego artykułu.

STRAJK STUDENTÓW W ŁODZI (STYCZEŃ–LUTY 1981 ROKU)

Na „strajkowej" mapie powojennej Polski łódzki strajk studencki rysuje się jako wydarzenie bezprecedensowe. Najmocniej za tą tezą przemawia fakt jego długiego trwania. Protest ten rozpoczął się 21 stycznia i był prowadzony do 18 lutego 1981 roku. To oznacza, że trwał 29 dni[13]. Strajk miał charakter

[12] P. Waingertner, *Postulaty studenckie i próba ich charakterystyki na tle żądań innych grup społecznych i zawodowych*, [w:] *Łódzki strajk studencki styczeń–luty 1981. Spojrzenie po latach*, red. K. Lesiakowski, Łódź–Warszawa 2014, s. 141–145.

[13] „Tendencje przeciwstawiające się strajkowi były nieśmiałe" – odnotowano w materiałach Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR. Zob. AAN, KC PZPR, LVIII/585, Aktualna sytuacja w szkołach wyższych, 21.02.1981, k. 3. Zob. także: AAN, KC PZPR, LVIII/660, Notatka na temat przebiegu wydarzeń w Uniwersytecie Łódzkim i Politechnice Łódzkiej, 23.01.1981, k. 1.

okupacyjny, tzn. studenci przez całą dobę zajmowali poszczególne obiekty akademickie. Bardzo istotną cechą jest to, że brały w nim udział wszystkie najważniejsze łódzkie uczelnie: Uniwersytet Łódzki (UŁ) – od 21 stycznia, Akademia Medyczna (AM) – od 23 stycznia, Politechnika Łódzka (PŁ) – od 27 stycznia, Państwowa Wyższa Szkoła Muzyczna (PWSM) – od 3 lutego, Państwowa Wyższa Szkoła Sztuk Pięknych (PWSP) – od 16 lutego (studenci tej uczelni przystąpili do strajku w geście solidarności po podpisaniu w dniu 14 lutego własnego porozumienia). Strajk cieszył się poparciem młodzieży, czego dowodem jest duża liczba strajkujących, którą można oszacować na 8–10 tys. Dla porównania w tym czasie na studiach dziennych w Łodzi kształciło się 22 tys. studentów[14]. Wśród strajkujących przeważali studenci nieorgaznizowani, z oczywistych względów był on jednak popierany przez członków antyreżimowego NZS, a także przez część członków prorządowego SZSP. Ten ostatni czynnik był symptomatyczny i wpisywał się w „solidarnościowego ducha" tamtego czasu. Jak już wspomniano, strajk łódzki z czasem został wsparty przez niektóre polskie uczelnie, które podjęły własne strajki solidarnościowe. Warto przytoczyć słowa z oświadczenia Samorządu Uczelnianego Uniwersytetu Warszawskiego z 3 lutego 1981 roku, zawierającego uzasadnienie poparcia akcji strajkowej w Łodzi: „Ufamy, że wysoka świadomość, jaką społeczeństwo polskie wykazało w ostatnim roku, zagwarantuje, że postulaty studenckie będą przez nie rozumiane i popierane, a nie traktowane jako kaprys rozpieszczonych dzieci. Sytuacja na wyższych uczelniach od wielu lat budzi poważne zastrzeżenia. Brak autonomii, administracyjny stosunek do nauki, preferowanie posłuszeństwa, a nie niezależnego myślenia, nie służy realizacji funkcji, jakie powinny pełnić szkoły wyższe – wspólne dobro całego narodu"[15].

Początkowo strajkiem kierował ponadorganizacyjny i ponaduczelniany Studencki Komitet Jedności (SKJ) powstały na bazie komisji, która opracowywała postulaty strajkujących. Z czasem znaczenie SKJ zmalało, o czym zdecydowało – poza względami politycznymi (niechętnie odbierany był udział przedstawicieli SZSP) – zawężenie pola jego działania, rolę reprezentanta środowiska studenckiego w negocjacjach z delegacją rządową przejęła bowiem Międzyuczelniana Komisja Porozumiewawcza (MKP). W jej skład weszło pięciu studentów UŁ oraz po dwóch z AM, PŁ, PWSM. Natomiast odpowiedzialność za stronę

[14] Szerzej na temat strajku: *Strajk studentów łódzkich '81 w świetle analiz socjologicznych*, red. J. Lutyński, Łódź 2010; R. Kowalczyk, *Studenci '81*, Warszawa 2000; *Łódzki strajk studencki...*; K. Banaś, M. Gawryszczak, K. Lesiakowski, *Strajk studencki w Łodzi styczeń–luty 1981 r. Okruchy pamięci, zapisy źródłowe, ikonografia*, Łódź–Warszawa 2016.

[15] *Samorząd Studencki Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1980–1989 (dokumenty, relacje, inne materiały)*, oprac. M. Kunicki-Goldfinger, Warszawa 2010, s. 321.

organizacyjną i funkcjonowanie strajków na poszczególnych uczelniach i wydziałach przejmowały uczelniane i wydziałowe komitety strajkowe[16]. Choć miały one dość płynne składy osobowe, to jednak cechowała je zbliżona struktura wewnętrzna – zwykle dzieliły się na następujące sekcje: porządkową, informacji, żywnościową, sanitarno-medyczną[17].

STUDENCKIE POSTULATY

W okresie dojrzewania strajku i w czasie jego trwania studenci zgłosili wiele rozmaitych żądań. Można powiedzieć, że tę dziedzinę cechowała duża dynamika. Z oczywistych względów nie jest możliwe scharakteryzowanie ich wszystkich. Dla potrzeb niniejszego artykułu zrezygnowano z postulatów dotyczących funkcjonowania innych szkół wyższych niż uniwersytet. Nie oznacza to, że zostały one uznane za mniej ważne, decydującym czynnikiem w tym względzie była bowiem ich specyfika, wyraźny związek z funkcjonowaniem tylko jednej uczelni (np. studenci łódzkiej PWSP domagali się podniesienia rangi tej placówki poprzez nadanie jej statusu Akademii Sztuk Pięknych)[18]. Podobnie rzecz się miała ze studentami PWSM w Łodzi[19] czy miejscowej AM, którzy oczekiwali m.in. przyspieszenia budowy Centrum Kliniczno-Dydaktycznego dla tej uczelni[20]. Postulaty studentów UŁ, choć początkowo także zawierały wątki odnoszące się tylko do tej uczelni, cechowała największa uniwersalność. Stąd też właśnie one są przedmiotem analizy, tym bardziej że zostały wsparte przez społeczność studencką pozostałych łódzkich szkół wyższych, które w związku z tym zrezygnowały z wysuwania własnych postulatów dotyczących autonomii i samorządności[21]. W podobny sposób solidaryzowały się z łódzkim strajkiem

---

[16] Komunikat nr 51. Struktura organów strajkowych wyższych uczelni w Łodzi (bez daty), bez paginacji (zbiory autora).

[17] Ale tylko studenci PŁ poczynili stosowne przygotowania organizacyjne dotyczące podziału zadań w Komitecie Strajkowym, zanim przystąpili do strajku.

[18] R. Nolbrzak, *Buntownik i artysta*, [w:] *Przeciw, obok. pomimo. Kultura niezależna w Łodzi w latach 70. i 80. XX wieku*, red. K.W. Tatarowski, A. Barczyk, R. Nolbrzak, Łódź 2013, s. 281.

[19] Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: APŁ), Komitet Łódzki (dalej: KŁ) PZPR, 3510, Oświadczenie studentów Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej, 26.01.1981, k. 145; APŁ, KŁ PZPR, 3510, Postulaty, 3.02.1981, k. 158–159.

[20] W wyniku negocjacji ustalono, że część kliniczna obiektu będzie otwarta w 1986 roku. Ostatecznie obiekt ten został uruchomiony dopiero w 2014 roku (po 38 latach od rozpoczęcia budowy).

[21] W porozumieniu z 3 lutego 1981 roku, podpisanym przez strajkujących studentów AM i przedstawicieli resortu zdrowia, w odniesieniu do tej kwestii napisano, że z porozumienia wyłączony będzie „pakiet spraw ogólnoakademickich, a w szczególności [dotyczący]: autonomii szkół wyższych, udziału szkolnictwa wyższego w dochodzie narodowym, warunków socjalno-bytowych

i przedstawianymi żądaniami niektóre uczelnie z innych polskich ośrodków akademickich.

Za punkt wyjścia walki studentów UŁ o zmianę oblicza uczelni i swojego miejsca w jej strukturze należy uznać inicjatywy na rzecz utworzenia w Łodzi niezależnej organizacji studenckiej. Wynikało to również z tego, że młodzież akademicka – jako osoby niepracujące formalnie – nie mogła należeć do NSZZ „Solidarność", który był związkiem zawodowym[22]. W dniu 28 września 1980 roku grupa dziewięciu studentów z czterech łódzkich uczelni, powołując się na Konstytucję PRL i Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka i Obywatela oraz tzw. Porozumienie Gdańskie z 31 sierpnia, poinformowała władze o zawiązaniu się Międzyuczelnianego Komitetu Założycielskiego Niezależnego Związku Studentów Łodzi[23]. Celem Komitetu było utworzenie autonomicznej i samorządnej organizacji, która reprezentowałaby interesy środowiska studenckiego. Równolegle z tworzeniem zrębów nowego związku, który ostatecznie przybrał kształt ogólnopolskiego Niezależnego Zrzeszenia Studentów, w październiku i listopadzie rozpoczęto zbieranie postulatów dotyczących tzw. odnowy uczelni. Przykładowo na Wydziale Filologicznym UŁ na czoło została wysunięta sprawa przedłużenia do 5 lat okresu trwania studiów, z dotychczasowych 4 lat. Trzeba dodać, że to żądanie, obok względów związanych z podniesieniem jakości kształcenia, miało wyraźny charakter antyreżimowy – studia czteroletnie były konsekwencją restrykcji po rewolcie studenckiej z marca 1968 roku. Natomiast na Wydziale Prawa i Administracji UŁ do rangi poważnego postulatu urosła sprawa likwidacji egzaminu z indoktrynacyjnego przedmiotu o nazwie podstawy nauk politycznych (PNP). Tak przynajmniej postrzegano tę sprawę w informacjach przesyłanych przez lokalną strukturę partii komunistycznej, czyli Komitet Łódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KŁ PZPR)[24].

W rzeczywistości lista postulatów ciągle się rozszerzała. To z tego powodu władze wydziałów długo unikały rozmów ze studentami, mimo składanych

---

młodzieży akademickiej [...], zasad i rozmiarów rekrutacji na studia wyższe, postulatów ogólnospołecznych jako gwarancji nurtu odnowy". Zob. Archiwum Uniwersytetu Medycznego w Łodzi, Dział Organizacji, 73/1, Zapis ustaleń między Komisją Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej oraz Uczelnianego Komitetu Strajkowego Studentów Akademii Medycznej w Łodzi, 3.02.1981, b.p.; J. Kowalczyk, *Egzamin studenta i obywatela. Rzecz o strajku łódzkich studentów w 1981 r.*, red. S. Pilarski, Łódź 2020, s. 137–148.

[22] A. Hohendorff, *Przed karnawałem solidarnościowym*, [w:] *W trybach systemu. Z dziejów łódzkiej opozycji studenckiej w latach 1968–1989*, red. W. Maciejewski, A. Hohendorff, J. Mikosik, Warszawa 2016, s. 48.

[23] K. Banaś, M. Gawryszczak, K. Lesiakowski, *op. cit.*, s. 145.

[24] *Studenci '81. NZS w oczach partii i SB. Wybór tekstów źródłowych*, Łódź 2006, s. 52, 54.

deklaracji. Na liście z końca 1980 roku znalazły się m.in.: żądanie poparcia przez władze UŁ rejestracji NZS i uznanie go za pełnoprawną organizację studencką; włączenie przedstawicieli studentów do Rady Wydziału; zapewnienie dostępu studentom do tzw. prohibitów; wystąpienie do Ministerstwa Finansów o zwiększenie puli dewiz na zakup książek zagranicznych; zapewnienie udziału przedstawicieli studentów (samorządu studenckiego) w rozdziale stypendiów fundowanych i socjalnych. Reakcji władz UŁ ciągle jednak nie było, co motywowało młodzież do jeszcze większego wysiłku[25]. Dopiero rozpoczęcie przez studentów prawa 6 stycznia 1981 roku akcji „Solidarnego Czekania", które oznaczało, że nie zamierzali opuścić wydziałowego budynku po zakończeniu zajęć, spowodowało reakcję władz UŁ, które już następnego dnia spotkały się z młodzieżą i zawarły porozumienie akceptujące, po pewnych korektach, niektóre postulaty studenckie. Treść porozumienia nie naruszała dotychczasowych zasad funkcjonowania uniwersytetu, bo przecież trudno za taki fakt uznać zamianę egzaminu z PNP na ćwiczenia z zaliczeniem[26]. Trzeba też podkreślić, że ustalenia te, z wyjątkiem kwestii NZS, dotyczyły tylko wewnętrznych spraw Wydziału Prawa.

Ta ostatnia okoliczność spowodowała duże niezadowolenie studentów na pozostałych uniwersyteckich wydziałach. W efekcie rektor UŁ prof. Romuald Skowroński zgodził się spotkać ze studentami wszystkich wydziałów i omówić listę postulatów ogólnouniwersyteckich przygotowaną przez specjalną komisję studencką[27]. W ciągu 3 dni – 10 stycznia 1981 roku – taka lista powstała i znalazło się na niej 56 postulatów. Był to poważny dokument, choć sprawy mniejszej wagi (np. usprawnienie pracy dziekanatów) były wymieszane z tymi o zasadniczym charakterze (rezygnacja z dotychczasowego systemu preferencji w naborze na studia). Ten zestaw żądań wkrótce stał się bazą do stworzenia listy postulatów, która w nieodległej przyszłości została przedstawiona Ministerstwu Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki (MNSzWiT). Najważniejsze z tych

---

[25] K. Banaś, M. Gawryszczak, K. Lesiakowski, *op. cit.*, s. 159; J. Kropiwnicki, *Walczyłem o ważne sprawy*, [w:] *Pospolite ruszenie. Relacje działaczy i współpracowników „Solidarności" w Łodzi 1980–1981*, oprac. L. Próchniak, M. Przybysz, S. M. Nowinowski, M. Zapolska-Downar, A. Czyżewski, Łódź 2011, s. 157.

[26] APŁ, KŁ PZPR, 3510, Protokół uzgodnień między władzami Uniwersytetu Łódzkiego i władzami Wydziału Prawa i Administracji UŁ a przedstawicielami studentów, 7.01.1981, k. 38–39.

[27] Komunikat nr 5 Biura Prasowego K[omitetu] S[olidarnego] C[zekania] UŁ, [7].01.1981 (zbiory autora); A. Więckowski, *Powstawanie postulatów strajkowych łódzkich studentów*, [w:] *Strajk studentów łódzkich...*, s. 26–27. Zob. także: Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego (dalej: AUŁ), Jednostki Organizacyjne (dalej: JO), 765, Postulaty studentów Instytutu Historii Uniwersytetu Łódzkiego, 17.12.1980, k. 19–23.

postulatów to: autonomia uczelni w odniesieniu do struktury organizacyjnej, działalności naukowej i dydaktycznej, wybieralność wszystkich władz uniwersyteckich, udział studentów i młodszych pracowników naukowych w organach kolegialnych; wkraczanie umundurowanych funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej (MO) i tajnych służb w postaci Służby Bezpieczeństwa (SB) na teren uczelni tylko za zgodą rektora; rozpatrzenie sprawy pracowników UŁ usuniętych z przyczyn politycznych. Na tej liście znalazło się jeszcze wiele postulatów dotyczących toku studiów (swoboda wyboru seminariów magisterskich i specjalizacji, wprowadzenie możliwości dobrowolnego uczestnictwa w lektoratach językowych) i mocno rozbudowany segment żądań o charakterze socjalno-bytowym[28].

Warto podkreślić, że w omawianym dokumencie nie umieszczono tzw. postulatów ogólnokrajowych, w tym żądania rejestracji NZS, zwolnienia więźniów politycznych czy ukarania winnych rozlewu krwi w grudniu 1970 roku[29]. Te postulaty zostały jedynie odczytane w przerwie spotkania rektora UŁ prof. Skowrońskiego z SKJ w dniu 10 stycznia 1981 roku[30]. Wynikało to z tego, że władze uniwersytetu nie miały żadnych kompetencji w tym zakresie. W trakcie rozmów okazało się, że wiele z tzw. postulatów uczelnianych także wykraczało poza uprawnienia formalne rektora, stąd SKJ – korzystając z pośrednictwa rektora – nawiązał kontakt z władzą zwierzchnią, czyli MNSzWiT. W dniu 15 stycznia reprezentanci SKJ dostarczyli ministrowi prof. Januszowi Górskiemu dokument pt. „Szczegółowe postulaty dotyczące zmian w strukturze i programie nauczania uczelni – do niezwłocznego rozpatrzenia, zaakceptowania i realizacji”[31]. Przedstawiona lista była rozwiniętą i poprawioną wersją żądań omówionych powyżej, dodatkowo poszerzoną o wspomniane postulaty ogólnospołeczne. Te ostatnie, choć odnosiły się do sytuacji ogólnej w kraju, pozostawały jednak w związku z funkcjonowaniem uniwersytetu i tworzącą go społecznością. Całość miała być przedmiotem negocjacji w Łodzi między SKJ a przedstawicielami resortu nauki zaplanowanymi na 21 stycznia 1981 roku.

Podjęte rozmowy z delegacją MNSzWiT, którą kierował wiceminister Stanisław Czajka, trwały krótko i zakończyły się całkowitym niepowodzeniem. W efekcie strona studencka ogłosiła strajk okupacyjny. Nowe negocjacje z Komisją

---

[28] Zob. także: AUŁ, JO, 765, Postulaty uczelniane, 10.01.1981, k. 24–29.

[29] W wyniku krwawego stłumienia rewolty robotniczej zginęło 45 osób. Zob. J. Eisler, *„Polskie miesiące”, czyli kryzys(y) w PRL*, Warszawa 2008, s. 42.

[30] R. Kowalczyk, *op. cit.*, s. 94–95; K. Dworaczek, *Niezależne Zrzeszenie Studentów 1980–1981*, Wrocław 2016, s. 119–121.

[31] APŁ, KŁ PZPR, 3510, Szczegółowe postulaty dotyczące zmian w strukturze i programie nauczania uczelni – do niezwłocznego rozpatrzenia, zaakceptowania i realizacji, [15].01.1981, k. 182–186.

Międzyresortową (KM), kierowaną przez ministra nauki prof. Górskiego, podjęła powołana 25 stycznia 1981 roku MKP, w której znaleźli się tylko reprezentanci łódzkich uczelni, choć wcześniej projektowano, że w jej składzie będą przedstawiciele wszystkich uczelni polskich. Z różnych względów do tego jednak nie doszło. Przedmiotem rozmów z przedstawicielami rządu PRL był tekst pt. „Szczegółowe postulaty dotyczące zmian w strukturze i programie nauczania uczelni opracowane przez Międzyuczelnianą Komisję Porozumiewawczą". Był to dotąd najdojrzalszy, szeroko w środowisku dyskutowany dokument programowy, zawierający wizję autonomicznej szkoły wyższej, wytworzony przez rewoltowaną młodzież akademicką[32]. Faktycznie była to nieznacznie przeredagowana i zmieniona wersja spisu postulatów negocjowanych 21 stycznia z wiceministrem Czajką.

Najważniejsze postulaty wyszczególnione w treści tego dokumentu to[33]:

1. Żądanie pełnej niezależności uczelni w sprawach naukowych, dydaktycznych i wewnątrzorganizacyjnych: wybieralność władz uczelni wszystkich szczebli; skład ciał kolegialnych miał być kształtowany według schematu trzy razy jedna trzecia (studenci, młodzi pracownicy naukowi, samodzielni pracownicy naukowi); przyznanie Radom Instytutów i Radom Wydziałów kompetencji w zakresie samodzielności programowej (lista wykładanych przedmiotów, sposoby ich rozliczenia); zapewnienie rozwoju osobowości studenta poprzez wprowadzenie obowiązkowego kursu historii filozofii i rozszerzenie listy tzw. przedmiotów humanizujących (ekonomia, estetyka, historia sztuki, podstawy politologii, psychologii, socjologia itp.) oraz prawa wyboru lektoratów z języka angielskiego, francuskiego, niemieckiego, rosyjskiego, włoskiego i innych[34]; przedłużenie studiów uniwersyteckich i politechnicznych do 5 lat.

2. Wprowadzenie zakazu wszelkiej działalności SB na terenie uczelni, a działalność MO dopuszczano tylko na wyraźne żądanie władz uczelni.

3. Zniesienie praktyk robotniczych[35].

---

[32] Postulaty, z chwilą wybuchu strajku, były też rozpowszechniane wśród mieszkańców Łodzi i innych miast, w których studenci podjęli strajki solidarnościowe, np. we Wrocławiu komitet strajkowy miejscowego uniwersytetu wydał w lutym stosowną ulotkę informacyjną. Zob. J. i. K. Popińscy, *Od SKS do NZS. Niezależne Zrzeszenie Studentów we Wrocławiu 1980–2010*, Wrocław 2010, s. 118; T. Junes, *op. cit.*, s. 197.

[33] Spis postulatów MKP w pełnym brzmieniu zob. w: *Strajk studentów łódzkich...*, s. 215–219.

[34] W pierwszym rzędzie w tym żądaniu chodziło o zlikwidowanie preferencji dla nauczania języka rosyjskiego. Podobny postulat zgłaszano na innych uczelniach w kraju, np. na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zob. J. Bartkowiak, *Element antysocjalistyczny. Samorząd Studentów na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w latach 1980–1981*, Poznań 2017, s. 31.

[35] Trwająca przez miesiąc obowiązkowa praca fizyczna osób nowo przyjętych na I rok studiów. Praktyki robotnicze zostały uznane przez władzę za ważną część urzeczywistnienia „wychowania

4. Zaniechanie przy rekrutacji na studia preferencji dla niektórych kandydatów z uwagi na ich pochodzenie społeczne lub bardzo dobre oceny na świadectwie maturalnym oraz zlikwidowanie miejsc ministerialnych i rektorskich.

5. Przebudowa szkolenia wojskowego studentów, która miała polegać na ograniczeniu szkolenia mężczyzn do 4 godzin tygodniowo przez 2 lata w studium wojskowym i 3 miesiące przeszkolenia w jednostce po ukończeniu studiów. W przypadku kobiety – 4 godziny tygodniowo w studium wojskowym w okresie 1 roku. Do tego domagano się zniesienia obowiązku odbywania służby wojskowej przez absolwentów uczelni artystycznych.

6. Zwiększenie budżetów uczelni i przyznanie uczelniom pełnej samodzielności w rozdziale środków finansowych. Żądano także tzw. zabezpieczenia potrzeb uczelni w zakresie „małej poligrafii”[36].

7. Rozszerzenie pomocy materialnej dla małżeństw i rodzin studenckich oraz wprowadzenie dla studentów 33% zniżki na przejazdy autobusowe. Studenci domagali się również uniezależnienia od decyzji władz uczelni możliwości podejmowania pracy zarobkowej w czasie studiów.

8. Natychmiastowa rejestracja NZS, zaprzestanie represji politycznych i uwolnienie więźniów politycznych, ujawnienie i pociągnięcie do odpowiedzialności winnych brutalnego tłumienia protestów robotniczych w grudniu 1970 roku i w czerwcu 1976 roku, wyłączenie spod kontroli cenzury twórczości artystycznej oraz wydawnictw przeznaczonych do użytku wewnętrznego uczelni, niezwłoczne opracowanie nowych podręczników do nauki historii, natychmiastowe dopuszczenie do rozpowszechniania filmu pt. *Robotnicy ’80*[37] i wznowienie realizacji filmu pt. *Grudzień* w reżyserii Adama Sobolewskiego[38].

---

obywatelskiego młodzieży studenckiej”. Poza tym miały być narzędziem służącym utrwaleniu w świadomości młodzieży studiującej, przyszłej inteligencji polskiej, doktrynalnej tezy o wiodącej roli klasy robotniczej w porządku ustrojowym PRL. Zob. Uchwała Rady Ministrów nr 24 z 16 lutego 1970 roku (M.P. 1970, nr 7, poz. 64); Program działalności dydaktyczno-wychowawczej Uniwersytetu Łódzkiego, 7.05.1973, s. 8 (zbiory autora); R. Stemplowski, *Zrzeszenie Studentów Polskich w socjalizmie państwowym 1950–1973*, Warszawa 2018, s. 297.

[36] Chodziło głównie o kserografy i swobodę korzystania z tych urządzeń.

[37] Film dokumentalny z przebiegu strajków w Gdańsku w sierpniu 1980 roku i prowadzonych negocjacji z delegacją rządową, zrealizowany przez Wytwórnię Filmów Fabularnych w Łodzi. Zob. W. Serwatowski, *Sztuka, działania artystyczne i konsekwencje cywilizacyjne „czasu przełomu”. Solidarność 1980–1981*, [w:] *Czas przełomu. Solidarność 1980–1981*, red. W. Polak, P. Ruchlewski, V. Kmiecik, J. Kufel, Gdańsk 2010, s. 811, 976.

[38] Student Państwowej Wyższej Szkoły Filmowej, Telewizyjnej i Teatralnej w Łodzi. Na zlecenie NSZZ „Solidarność” w Gdańsku, wraz z ekipą z łódzkiej Wytwórni Filmów Oświatowych, w grudniu 1980 roku dokumentował w Gdańsku obchody 10. rocznicy rewolty robotniczej na Wybrzeżu, co miało być częścią filmu pt. *Grudzień*. Na polecenie Ministerstwa Kultury warszawska

STARANIA O URZECZYWISTNIENIE STUDENCKIEJ WIZJI ZMIANY NA UCZELNIACH W POLSCE

Przedstawione przez strajkujących studentów żądania naruszały zastany uniwersytecki świat, a w części wręcz uderzały w porządek ustrojowy panujący w PRL. Stąd negocjacje MKP z KM od początku natrafiły na poważne przeszkody, mimo poparcia studenckich żądań przez Senat UŁ[39]. Na niewiele zdał się górnolotny apel mecenasa Tadeusza Grabowskiego, jednego z doradców MKP, skierowany do kierującego delegacją rządową ministra nauki prof. Janusza Górskiego, aby poszedł w ślady niemieckiego filozofa Wilhelma von Humboldta, który na początku XIX wieku założył nowoczesny uniwersytet berliński[40], będący przez długie lata chlubą Niemiec i Europy. „Pan minister ma do wyboru albo jedną, albo drugą drogę. Jeżeli wybierze tę drugą i stanie na czele odnowy, jeżeli zaryzykuje [...], to może liczyć na poparcie nie tylko studentów, ale całego środowiska akademickiego"[41].

Już w pierwszym dniu negocjacji, 29 stycznia 1981 roku, przewodniczący KM, minister nauki prof. Górski usiłował przekonać MKP, która reprezentowała studentów, że strajk o autonomię i samorządność dla uczelni to tzw. wyważanie otwartych drzwi. Twierdził, że polskie szkoły wyższe w zasadzie już posiadają autonomię oraz że zarówno on osobiście, jak i kierownictwo centralne PZPR popierają ideę rozwoju samorządności[42]. Jednak gdy przewodniczący MKP, student Wojciech Walczak, wezwał ministra do konkretnego opowiedzenia się za

---

centrala Wytwórni odwołała wspomnianą ekipę do Łodzi. Większość pracowników jednak nie zastosowała się do tego polecenia i dalej filmowała rocznicowy materiał. Zob. K. Banaś, M. Gawryszczak, K. Lesiakowski, *op. cit.*, s. 171.

[39] Stosowne stanowisko – co ciekawe – bez głosowania przyjęto 7 lutego 1981 roku. Zob. APŁ, Komitet Uczelniany PZPR przy UŁ, 67, Stanowisko Senatu Uniwersytetu Łódzkiego, k. 130; AUŁ, JO, 1938, Protokół posiedzenia Senatu Uniwersytetu Łódzkiego, 7.02.1981, k. 40; W. Puś, *Zarys historii Uniwersytetu Łódzkiego 1945–2015*, Łódź 2015, s. 279.

[40] W języku socjologii taki ruch nazywany jest elementem gry o tożsamość. Zob. M. Czyżewski, A. Piotrowski, W.A. Rostocki, *Negocjacje łódzkie. Analiza w kategoriach interakcji strategicznej*, [w:] *Strajk studentów łódzkich...*, s. 177.

[41] *Stenogramy '81. Zapis negocjacji studentów z przedstawicielami rządu PRL w czasie strajku łódzkich uczelni w 1981 r.*, oprac. J. Talczewski, W. Domagalski, R. Peterman, Warszawa 2018, s. 119.

[42] Decyzją ministra Górskiego z 8 kwietnia 1980 roku rady wydziałów faktycznie uzyskały prawo ustalania około 40% programu studiów. Uprawnienia te nie dotyczyły jednak przedmiotów indoktrynacyjnych, np. marksistowskiej ekonomii politycznej. Zob. W. Polak, *Najtrudniejsze egzaminy. Niezależne Zrzeszenie Studentów Uniwersytetu Mikołaja Kopernika na tle wydarzeń w kraju i regionie (1980–1982)*, Toruń 2001, s. 51–52; AAN, Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki (dalej: MNSzWiT), 182, List ministra nauki prof. Janusza Górskiego do rektorów szkół wyższych w Polsce, 31.10.1980, k. 209.

formułą składu organów kolegialnych uczelni postulowaną przez studentów, tzn. po jednej trzeciej dla samodzielnych pracowników, młodszych pracowników i studentów, pojawiły się problemy. Minister Górski zaczął się zasłaniać tym, że są prowadzone prace nad nową ustawą o szkolnictwie wyższym i to polski Sejm podejmie ostateczną decyzję[43]. Dopiero zwrócenie uwagi przez przedstawiciela strony studenckiej, że jest to stanowcze żądanie kilku tysięcy strajkujących osób, spowodowało, że minister zreflektował się i zadeklarował poparcie studenckiego postulatu, ale jako kierownik resortu nauki, nie zaś jako profesor UŁ[44].

Taka postawa przewodniczącego KM z oczywistych względów mocno rozczarowała strajkujących. „Pierwszy raz prawie na żywo obserwowałam rozmowy, dlatego w sposób szczególnie czuły, radarowy niemalże, wychwytywałam wypowiedzi i zachowania ministra Górskiego niepasujące do mojego wyobrażenia o sposobie bycia ministra w ogóle, a tym bardziej ministra nauki i szkolnictwa wyższego"[45]. Wiele godzin trwało także, zanim minister jednoznacznie i w myśl oczekiwań studentów opowiedział się za postulatem przyznania uczelniom swobody w ustalaniu programu studiów. Wcześniej z jego strony było dużo fałszywego argumentowania, że rzekomo w dziedzinie dydaktyki i w sferze badań naukowych nie było już odgórnych instrukcji. W końcu prof. Górski przyznał jednak, że naukowcy nie wszystko mogli publikować, a to musiało się przekładać na tematykę badań i w konsekwencji na dydaktykę. Poza tym członek MKP Marek Perliński zauważył, że poważnym ograniczeniem było chociażby narzucanie tylko jednego światopoglądu, „jak to się teraz delikatnie określa – naukowego". Autonomia programowa powinna zapewniać wieloświatopoglądowość, co miało zaowocować podniesieniem poziomu kształcenia. W tej sytuacji prof. Górski, trochę poddenerwowany presją ze strony studenckiej, zaakceptował zapis w protokole uzgodnień, że uczelnie będą dysponowały pełną swobodą w kształtowaniu programów dydaktycznych[46].

Ostra dyskusja toczyła się także nad postulatem rozszerzenia listy tzw. przedmiotów humanizujących, które miały być prowadzone przez uczelnie. W praktyce MKP dążyła do ograniczenia dotąd wykładanych zajęć o charakterze indoktrynacyjnym i do ich zastąpienia takimi, które uznawano za poszerzające horyzonty

---

[43] Formalnie prace nad nową ustawą o szkolnictwie wyższym zostały podjęte w listopadzie w 1981 roku. Zob. N. Jarska, *Niezależny ruch oświatowy i niezależna nauka 1980–1981*, [w:] *NSZZ „Solidarność 1980–1981*, t. 2: *Ruch społeczny*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010, s. 165–166.

[44] Prof. Janusz Górski przed objęciem stanowiska w MNSzWiT był związany z UŁ. W latach 1972–1975 sprawował funkcję rektora tej uczelni.

[45] J. Kowalczyk, *op. cit.*, s. 152.

[46] *Stenogramy '81...*, s. 40–46.

myślowe studentów. Jednoznacznie to stanowisko wyraził przewodniczący MKP Walczak, który powiedział: „[...] chodzi o to, żeby w końcu zacząć studiować, czyli mieć jakikolwiek wpływ na to, co się przyswaja, a nie biernie poddawać się [...] schematycznemu wciskaniu do głowy gotowych tematów"[47]. W obliczu determinacji studentów minister Górski zawołał jedynie: „Broń Boże..." i *de facto* zgodził się na postulat strajkujących, aby wszelkie decyzje w tej sprawie zostawić radom wydziałów.

Duże emocje towarzyszyły również negocjowaniu postulatu o zakazie działalności SB na terenie uczelni oraz likwidacji praktyk robotniczych[48], a także tzw. postulatów ogólnospołecznych (od 2 lutego 1981 roku) definiujących rozmaite deficyty w przestrzeganiu praw obywatelskich i funkcjonowaniu państwa polskiego. Wynikało to z tego, że ich akceptacja przez KM oznaczałaby – jak napisał badacz dziejów NZS Kamil Dworaczek – „głębokie zmiany w dotychczasowej rzeczywistości politycznej kraju"[49].

Z listy postulatów ogólnospołecznych wynikało, że strajkujący za integralną część swojego programu uważali potrzebę poznania źródeł problemów trawiących Polskę w 1981 roku oraz swobodę dyskusji na temat naprawy istniejącego stanu[50]. Dlatego tak często wracali do wątków historycznych oraz do powołania komisji sejmowej, która byłaby władna wyjaśnić okoliczności buntów robotniczych z 1970 i 1976 roku, ale także wnioskowali o opracowanie nowych podręczników do historii, nie tylko akademickich, ale i do szkół średnich. Szczególnie chodziło im o treści odnoszące się do najnowszych (powojennych) dziejów Polski. Każdy z tych postulatów wiązał się z przełamywaniem oporu KM, która sięgała po rozmaite, czasem zaskakujące argumenty. Problemy pojawiały się, gdy usiłowano konkretyzować zapisy w protokole uzgodnień. Dobrze tę taktykę oddaje stosunek KM do żądania swobodnego obchodzenia przez społeczeństwo polskie rocznic historycznych[51]. Efekt sporu był taki, że nie ustalono w tej kwestii wspólnego stanowiska, a w tekście porozumienia znalazły się tylko stanowiska rozbieżne.

---

[47] *Ibidem*, s. 50–55.

[48] W odniesieniu do praktyk robotniczych należy powiedzieć, że w 1979 roku w ich ramach pracowało 45,5 tys. studentów. Z tego wynika, że były to poważne zastępy siły roboczej. Inna sprawa to efektywne wykorzystanie ich potencjału. Zob. AAN, MNSzWiT, 163, Ocena praktyk robotniczych, 1980, k. 87.

[49] K. Dworaczek, *Niezależne Zrzeszenie Studentów...*, s. 121.

[50] Dla władz partyjnych żądania tego rodzaju oznaczały, że strajk studencki nabierał charakteru politycznego. Zob. AAN, KC PZPR, LVIII/574, Nieautoryzowany tekst wystąpienia przedstawiciela KŁ PZPR na naradzie rektorów i I sekretarzy KU, 13.02.1981, k. 5, 7.

[51] Chodzi o pkt 2, z którego wynikało, że tworzone nowe związki zawodowe będą uznawać kierowniczą rolę PZPR w Polsce i nie będą podważać systemu sojuszy międzynarodowych. Zob.

Nawiązania w treści postulatów do przeszłości, a dokładniej do rozmaitych błędnych rozwiązań formalnych czy ich doktrynerskiej realizacji, miały jednak służyć przyszłości, naprawie Polski w różnych aspektach jej funkcjonowania. W tych dyskusjach zawsze wcześniej czy później pojawiała się sprawa wolności, pojmowania tego pojęcia i jego zakresu w praktycznej realizacji. Odwołania do wolności słowa pojawiały się np. przy okazji dyskusji o potrzebie poszerzenia możliwości publikowania wyników badań naukowych (tzw. mała poligrafia uczelniana) czy o nieskrępowanym dostępie do dorobku polskiej kultury i nauki na emigracji. Jeśli do tego dodać walkę studentów o natychmiastową rejestrację NZS, to widać wyraźnie, że wolność we wszystkich aspektach była duchową ideą, która przenikała studencką wizję odnowionego polskiego uniwersytetu. Stąd te wolnościowe dążenia były groźne dla reżimu w Polsce, a pośrednio dla całego bloku wschodniego.

PODSUMOWANIE

Z przedstawionych w artykule postulatów i dyskusji na ich temat wyłania się studencka wizja uniwersytetu jako autonomicznej instytucji, o której kierunkach funkcjonowania miały decydować wspólnie poszczególne elementy społeczności akademickiej (kadra profesorska, młodsza kadra naukowa, studenci). Reprezentanci każdej z tych społeczności mieli pochodzić z demokratycznych wyborów. Uczelnie zyskiwały samodzielność organizacyjną, dydaktyczną i w sferze finansów. Rolą władz państwowych było głównie zapewnienie materialnej strony funkcjonowania uniwersytetu (budżet, dewizy na niezbędne zakupy zagraniczne, środki na pomoc materialną dla studentów) oraz koordynowanie funkcjonowania całego systemu.

W tej koncepcji uniwersytetu student uzyskiwał znaczną swobodę w kształtowaniu swojej ścieżki edukacyjnej (duża elastyczność w wyborze zajęć, dostosowanie do jego zainteresowań seminariów i zajęć specjalistycznych, likwidacja przedmiotów uznanych za nieprzydatne [tzw. ideologicznych] i zapewnienie w ich miejsce przez uczelnie tzw. zajęć humanizujących[52]). Poza tym widać

Protokół porozumienia zawartego przez Komisję Rządową i międzyzakładowy Komitet Strajkowy 31 sierpnia 1980 r. (fragmenty), [w:] *Sprawy gospodarcze w dokumentach pierwszej Solidarności*, t. 1: *16 sierpnia 1980 – 30 czerwca 1981*, oprac. J. Luszniewicz, A. Zawistowski, Warszawa 2008, s. 78; *Stenogramy '81...*, s. 177.

[52] Nie może dziwić, że po wprowadzeniu stanu wojennego w grudniu 1981 roku władze usiłowały usuwać te zajęcia z programu studiów i przywracać przedmioty ideologizujące. Zob. AUŁ, JO, 761, Sprawozdanie z działalności Instytutu Historii za lata 1981/82 i 1982/83, 29.06.1983, k. 6; AAN, KC PZPR, LVIII/15, Notatka w sprawie głównych kierunków przygotowań do nowego roku akademickiego 1981/1982 w zakresie dydaktyki przedmiotów społeczno-humanistycznych, 1981, k. 4.

wyraźnie, że młodzież uniwersytecka chciała korzystać ze swobody działania w niezależnej organizacji oraz kształcić się na wysokim poziomie (likwidacja ograniczeń w dostępie do zbiorów bibliotecznych, efektywne praktyki zawodowe związane z kierunkiem studiów, przy jednoczesnej likwidacji praktyk robotniczych). Jakości kształcenia miało też służyć przedłużenie o rok studiów w szkole wyższej. Postulowano również, by nauka i przygotowywanie się do życia zawodowego były wolne od trosk materialnych. Stąd zabiegi o rozszerzenie pomocy stypendialnej dla studiujących.

Zakładano, że zreformowany uniwersytet będzie funkcjonował w sposób wolny i nieskrępowany – pozbawiony presji ze strony funkcjonariuszy MO i SB, bez ograniczeń spowodowanych przez cenzurę, gdyż *de facto* miała ona nie obejmować wydawnictw naukowych. Innym wyrazem wolności uniwersyteckiej i jednocześnie potwierdzeniem żądania swobody wypowiedzi członków społeczności uniwersyteckiej było prawo do korzystania bez ograniczeń z „małej poligrafii". Do tego dochodziła tak ważna kwestia jak nielimitowany kontakt ze światem, publikacjami zagranicznymi, dorobkiem kultury świata zachodniego, w tym z dziełami wytworzonymi przez polskich emigrantów.

Uniwersytety nie były jednak projektowane tylko jako oazy wolności, otoczone przez nieprzyjazny świat zewnętrzny. Dlatego na studenckich listach żądań znajdowały się postulaty zaprzestania represji politycznych, zwolnienia więźniów politycznych, zapewnienia niezależnym środowiskom możliwości artykułowania swoich poglądów. Sposobem na ukrócenie tych praktyk miały być zreformowane sądy powszechne – oczyszczone z sędziów, którzy w przeszłości skompromitowali się dyspozycyjnością wobec władzy i niesprawiedliwym orzecznictwem. W zamiar odnowy Polski wpisywało się także żądanie wyjaśnienia i ukarania winnych brutalnej rozprawy z robotnikami w 1970 i 1976 roku. Podobnie rzecz się miała z postulatem obsadzania wszelkich stanowisk państwowych tylko według kryterium fachowości kandydata.

Na tej podstawie można powiedzieć, że strajkujący studenci na początku 1981 roku stworzyli poważny program reformy uniwersytetów i naprawy Polski. Jest on dowodem dużej kreatywności tego środowiska w sferze programowej. Sformułowane przez młodzież akademicką idee cechował rozmach i chęć przekraczania barier. Chcieli oni autentycznie zmieniać nie tylko uniwersytety, lecz także cały zastany świat. Ta wielość podejmowanych wątków utrudniała jednak efektywne negocjacje. Stąd podpisane 18 lutego 1981 roku porozumienie było krytykowane zarówno w kręgach ministerialnych, jak i przez część studentów[53],

[53] Najostrzej łódzkie porozumienie krytykowano w środowisku studenckim w Poznaniu (zob. J. Bartkowiak, *op. cit.*, s. 48–49), natomiast o krytyce płynącej z kręgów ministerialnych

ale sama wizja przyszłej Polski i miejsca w nim nowego uniwersytetu była imponująca. Znalazła ona częściowe odbicie w uchwalonej w maju 1982 roku ustawie o szkolnictwie wyższym (np. art. 34, 36, 43, 60, 122) oraz inspirowała środowisko akademickie przez całą dekadę lat 80.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych:
– Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej: LVIII-15, LVIII-574, LVIII-584, LVIII-585, LVIII/660,
– Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki: 155, 163, 182.
Archiwum Państwowe w Łodzi:
– Komitet Łódzki PZPR: 3510,
– Komitet Uczelniany PZPR przy UŁ: 67.
Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego:
– Jednostki Ogólnouczelniane: 765, 761, 1938.
Archiwum Uniwersytetu Medycznego w Łodzi, Dział Organizacji, 73/1.

Źródła drukowane

Banaś K., Gawryszczak M., Lesiakowski K., *Strajk studencki w Łodzi styczeń–luty 1981 r. Okruchy pamięci, zapisy źródłowe, ikonografia*, Łódź–Warszawa 2016.

By przestała być sloganem demokracja. Strajki łódzkich studentów 1981, Łódź 2021 (folder wystawy plenerowej).

Niezależne Zrzeszenie Studentów w Krakowie w latach 1980–1990. Wybór dokumentów, t. 1: *1980–1981*, Kraków 2014.

Protokół porozumienia zawartego przez Komisję Rządową i międzyzakładowy Komitet Strajkowy 31 sierpnia 1980 r. (fragmenty), [w:] *Sprawy gospodarcze w dokumentach pierwszej Solidarności*, t. 1: *16 sierpnia 1980 – 30 czerwca 1981*, oprac. J. Luszniewicz, A. Zawistowski, Warszawa 2008.

Samorząd Studencki Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1980–1989 (dokumenty, relacje, inne materiały), oprac. M. Kunicki-Goldfinger, Warszawa 2010.

Stenogramy '81. Zapis negocjacji studentów z przedstawicielami rządu PRL w czasie strajku łódzkich uczelni w 1981 r., oprac. J. Talczewski, W. Domagalski, R. Peterman, Warszawa 2018.

Zbiory autora

Komunikat nr 5 Biura Prasowego K[omitetu] S[olidarnego] C[zekania] UŁ, [7].01.1981.

Komunikat nr 51. Struktura organów strajkowych wyższych uczelni w Łodzi (bez daty), bez paginacji.

Program działalności dydaktyczno-wychowawczej Uniwersytetu Łódzkiego, 7.05.1973.

---

i profesorskich świadczą niektóre fragmenty dyskusji nad nową ustawą o szkolnictwie wyższym (zob. AAN, MNSzWiT, 155, Stenogram obrad plenarnych Rady Głównej Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, 7.05.1981, k. 82).

Akty prawne

Uchwała Rady Ministrów nr 24 z 16 lutego 1970 roku (M.P. 1970, nr 7, poz. 64).

Pamiętniki

Kowalczyk J., *Egzamin studenta i obywatela. Rzecz o strajku łódzkich studentów w 1981 r.*, red. S. Pilarski, Łódź 2020.

Kropiwnicki J., *Walczyłem o ważne sprawy*, [w:] *Pospolite ruszenie. Relacje działaczy i współpracowników „Solidarności" w Łodzi 1980–1981*, oprac. L. Próchniak, M. Przybysz, S. M. Nowinowski, M. Zapolska-Downar, A. Czyżewski, Łódź 2011.

Michalewicz J., *Pałacyk pełen kultury. Klub, jaki pamiętam*, Wrocław 2012.

Literatura

Bartkowiak J., *Element antysocjalistyczny. Samorząd Studentów na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w latach 1980–1981*, Poznań 2017.

Cirtautas A.M., *The Polish Solidarity Movement: Revolution, Democracy and Natural Rights*, London 1997.

Ciżewska E., *Filozofia publiczna Solidarności. Solidarność 1980–1981 z perspektywy republikańskiej tradycji politycznej*, Warszawa 2000.

Czyżewski M, Piotrowski A., Rostocki W.A., *Negocjacje łódzkie. Analiza w kategoriach interakcji strategicznej*, [w:] *Strajk studentów łódzkich '81 w świetle analiz socjologicznych*, red. J. Lutyński, Warszawa 1988.

Dworaczek K., *Burzliwa dekada. NZS we Wrocławiu 1980–1989*, Warszawa 2012.

Dworaczek K., *Niezależne Zrzeszenie Studentów 1980–1981*, Wrocław 2016.

Eisler J., *„Polskie miesiące", czyli kryzys(y) w PRL*, Warszawa 2008.

Friszke A., *Rewolucja Solidarności 1980–1981*, Kraków 2014.

Hohendorff A., *Przed karnawałem solidarnościowym*, [w:] *W trybach systemu. Z dziejów łódzkiej opozycji studenckiej w latach 1968–1989*, red. W. Maciejewski, A. Hohendorff, J. Mikosik, Warszawa 2016.

Jarska N., *Niezależny ruch oświatowy i niezależna nauka 1980–1981*, [w:] *NSZZ „Solidarność 1980–1981*, t. 2: *Ruch społeczny*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010.

Junes J., *Student Politics in Communist Poland: Generations of Consent and Dissent*, Lanham 2015.

Kozioł R., *Samorządna Rzeczypospolita – samorządna wyspa na niedemokratycznym oceanie. Koncepcja samoorganizacji społecznej w czasach pierwszej „Solidarności"*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis" 2017, t. 18, nr 247, **DOI: https://doi.org/10.24917/20813333.18.6**.

Kowalczyk R., *Studenci '81*, Warszawa 2000.

Kultura studencka. Zjawisko – twórcy – instytucje, red. E. Chudziński, Kraków 2011.

Łabędź K., *Koncepcje polityczne w prasie NSZZ „Solidarność" w latach 1980–1981*, Toruń 2004.

Łódzki strajk studencki styczeń–luty 1981. Spojrzenie po latach, red. K. Lesiakowski, Łódź–Warszawa 2014.

Nolbrzak R., *Buntownik i artysta*, [w:] *Przeciw, obok. pomimo. Kultura niezależna w Łodzi w latach 70. i 80. XX wieku*, red. K.W. Tatarowski, A. Barczyk, R. Nolbrzak, Łódź 2013.

Piątkowski K., *Myśl polityczna opozycji w Polsce (1976–1989)*, Lublin 2016.

Polak W., *Najtrudniejsze egzaminy. Niezależne Zrzeszenie Studentów Uniwersytetu Mikołaja Kopernika na tle wydarzeń w kraju i regionie (1980–1982)*, Toruń 2001.

Popińscy J. i K., *Od SKS do NZS. Niezależne Zrzeszenie Studentów we Wrocławiu 1980–2010*, Wrocław 2010.

Puś W., *Zarys historii Uniwersytetu Łódzkiego 1945–2015*, Łódź 2015.

Serwatowski W., *Sztuka, działania artystyczne i konsekwencje cywilizacyjne „czasu przełomu". Solidarność 1980–1981*, [w:] *Czas przełomu. Solidarność 1980–1981*, red. W. Polak, P. Ruchlewski, V. Kmiecik, J. Kufel, Gdańsk 2010.

Siedziako M., *Główne formy studenckiej działalności opozycyjnej w PRL w latach 1976–1989. Analiza historyczno-politologiczna*, [w:] *Środowisko studenckie w krajach bloku sowieckiego 1945–1990*, red. K. Dworaczek, K. Łagojda, Wrocław–Warszawa 2020.

Stemplowski R., *Zrzeszenie Studentów Polskich w socjalizmie państwowym 1950–1973*, Warszawa 2018.

Strajk studentów łódzkich '81 w świetle analiz socjologicznych, red. J. Lutyński, Łódź 2010.

Studenci '81. NZS w oczach partii i SB. Wybór tekstów źródłowych, Łódź 2006.

Tilly C., *Rewolucje europejskie 1492–1992*, Warszawa 1997.

Waingertner P., *Postulaty studenckie i próba ich charakterystyki na tle żądań innych grup społecznych i zawodowych*, [w:] *Łódzki strajk studencki styczeń–luty 1981. Spojrzenie po latach*, red. K. Lesiakowski, Łódź–Warszawa 2014.

Więckowski A., *Powstawanie postulatów strajkowych łódzkich studentów*, [w:] *Strajk studentów łódzkich '81 w świetle analiz socjologicznych*, red. J. Lutyński, Łódź 2010.

ABSTRACT

The discussed topic refers in a chronological and problematic way the history of the Independent Self-Governing Trade Union "Solidarity". In in the years 1980–1981, the social movement "Solidarity" caused fundamental changes in Poland. These highly dynamic transformations involved the Polish student community too. Students began to express their reflections on the condition of Poland and directions for repair. Especially wide conception for the reform was created during student strike in Lodz. The protest began on 21 January and lasted until 18 February 1981. This long-lasting sit-in protest was a period of especially high activity of academic youth in the program sphere (postulates, slogans on posters, opinions shared in discussions). Over time, selected postulates became the subject of negotiations with the commission representing the government of Polish People's Republic. From the presented demands and the discussions about them emerges the students' vision of the university (higher education) as an autonomous institution, whose directions of functioning were to be decided collectively by individual elements of the academic community (professors, younger researchers, students). Universities attained organizational, didactical and financial autonomy, whereas the students were given a lot of freedom in shaping their own educational path (plenty of flexibility in choosing courses, adjusting the seminars and specialized classes to their interests, removal of so-called ideological classes). Moreover, it was clear that academic youth wanted to use the freedom to involve themselves with an independent organization. It was also assumed that the restructured university would function in a free and unhampered manner – without pressure from police and secret services officers, without limits imposed by censorship. On this basis, it can be said that the Polish students in 1980–1981 created a serious program for the reform of universities and the restoration of Poland.

Keywords: Independent Self-Governing Trade Union "Solidarity"; Polish People's Republic; higher education; Lodz students strike; university reform